

## MAGYARORSZÁG: TÁRSADALOM, ÁLLAM, GAZDASÁG ÉS REGIONÁLIS ÁTALAKULÁS

*Hajdú Z. (1993) Hungary: Society, State,  
Economy and Regional Structure in Transition  
Centre for Regional Studies, Pécs, 294 o.*

A változások korát éljük. A néhány éve, évtizede még elképzelhetetlennek tűnő átalakulások ma egymást követik a világban. Hosszasan lehetne sorolni a példákat a Szovjetunió felbomlásától a szocializmus összeomlásán keresztül új államok kialakulásáig.

Nem csekély mértékben érezzük a változásokat Magyarországon is. Az élet, a gazdaság minden területét áthatják, kit kedvezően, kit kedvezőtlenül érintve. A gazdaságban a tervutasításos rendszert felváltja a piac által befolyásolt irányítás, a demokrácia intézményei teret nyernek hazánkban. Mint minden változásnak, ennek is vannak nyertesei és vesztesei. Komoly gondokat, válsághelyzeteket teremt az átalakulás és ugyanakkor előnyösen is hat az ország gazdasági, társadalmi és politikai életére.

Mindezen változásokat elemzi a *Hajdú Zoltán* szerkesztésében, a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja gondozásában a közelmúltban megjelent, *Hungary: Society, State, Economy and Regional Structure in Transition* (Magyarország: társadalom, állam, gazdaság és regionális átalakulása) című kötet.

A kötetben megjelent tanulmányok, mint azt a cím is jelzi, mindenkor a változásokra fektetik a hangsúlyt. Visszatekin-

tenek a történelmi háttérre, majd a jelenlegi helyzet elemzésével folyamatokban mutatják be a változásokat. Szinte minden esetben részletesen elemzik az elmúlt néhány évtized történéseit és hatásukat a mai állapotokra.

Négy évtized örökségén néhány év vagy még rövidebb idő alatt kellett, vagy kellene változtatni. Nyilvánvaló, hogy ez az „erőltetett menet” fájdalmas áldozatokkal jár. Találón hasonlítja *Illés Iván* írásában (*The Main Features and Problems of Political-Economic Transition in Hungary*; A politikai-társadalmi változások főbb jellemvonásai és problémái Magyarországon) a magyar gazdaságot olyan öttusa versenyzőjéhez, ahol lőni, vívni, lovagolni, úszni és futni egyszerre kell.

A könyv részletesen foglalkozik a mai magyar gazdaságot, társadalmat sújtó legégetőbb problémákkal, az előnytelen gazdasági szerkezettel, az ipari termelés stagnálásával, illetve visszaesésével, a mezőgazdaság gondjaival, a munkanélküliséggel, az infrastruktúra, a közlekedés, hírközlés hiányosságaival, a társadalom polarizálódásával, a környezet minőségének romlásával, hogy csak néhányat említsünk a számos gond közül.

Évekkel ezelőtt felismert és sajnos teljes egészében máig nem megoldott szükség-szerűség hazánk iparszerkezetének megújí-

tása, az adottságoknak jobban megfelelő struktúra kialakítása. *Bartke István* írása (*Restructuring of Hungarian Industry and Its Regional Effects*; A magyar ipar szerkezetváltása és ennek regionális hatásai) ezzel a témakörrel foglalkozik. Részletes területi és iparágak szerinti bontásban kíséri figyelemmel a magyar ipar fejlődését és elemzi a mai problémák okait, az előnytelen iparszerkezet negatív hatásait és annak területi vonatkozásait, a depressziós térségek kialakulásának okait.

Az összes, hazánkat jelenleg sújtó gond közül talán a munkanélküliség az, amely legérzékenyebben érinti a társadalmat. *Unemployment as a New Phenomenon of the Transition* (A munkanélküliség mint a változás új jelensége) címmel találjuk a kötetben *Dövényi Zoltán* tanulmányát. Azt, hogy e téma megkülönböztetett figyelmet érdemel, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a cikk tanúsága szerint a mai magyar társadalom komolyabb problémának tartja a munkanélküliséget, mint akár a megélhetési gondokat, a szegénységet vagy a lakáshelyzetet. A cikk a magyar munkanélküliség történetét elemzi a szocializmusban deklarált „teljes foglalkoztatottságtól” egészen a mai – finoman fogalmazva – nem egészen teljes foglalkoztatottságig. A rejtett és el nem ismert munkanélküliségből a nyílt és vállalt munkanélküliségbe való átmenet folyamatát tárja elénk, előrevetítve a jövő folyamatait, történéseit is.

A munkanélküliség terjedése felszínre hozza mindazokat a feszültségeket, amelyek az elszegényedő és a feltörekvő rétegek között fennállnak, fokozottan hozzájárul a társadalom polarizálódásához. *Böhm*

*Antal* írása (*The Hungarian Society at the Start of Its Transformation Into a Market Society*; A magyar társadalom a piaci társadalommá való átalakulás küszöbén) azt a folyamatot vizsgálja, hogy miként hat a rendszerváltás hazánk társadalmára, hogyan bomlik fel a korábbi „homogén” társadalom, s milyen változásokon megy keresztül Magyarország társadalmi struktúrája. Vizsgálja az írás a magyar társadalom általános jellemzőit, mint a népességszám alakulását, annak korcsoportok szerinti megoszlását, iskolázottsági adatokat stb., csakúgy, mint a polgári társadalom kialakulását gátló tényezőket és azok hatásait. Szintén kutatja a cikk a középosztály tulajdonképpeni hiányának okait és következményeit.

A középszint hiányával a kötet több tanulmánya foglalkozik. (A probléma aktuális jellegét jól mutatja az ez év március 4–5-én Székesfehérvárott megrendezett, *A középszintű közigazgatás reformja Magyarországon* című konferencia.) *Pálné Kovács Ilona* írásában (*The Current Problems of Local/Regional Government in Hungary*; A helyi/regionális önkormányzat jelenlegi problémái Magyarországon) a rendszerváltás következményeiről, a korábbi centralizált modell megszűnéséről, a regionális kormányzat szerkezetéről, az önkormányzatok és a decentralizált szervek közti kapcsolatról, a kormányzati középszintről, a kis- és mezotérségek felbomlásáról, az önkormányzatok és a helyi társadalom viszonyáról szól.

A magyar gazdaság fellendülésének egyik közismert korlátja az infrastruktúra alacsony fejlettségi színvonala. *Erdősi Ferenc* írása (*Formation of the Regional*

*Structure of Traffic and Communications;* A közlekedés és a távközlés regionális szerkezetének alakulása) kitér a nemzetközi szállítási kapcsolatok megváltozására és annak következményeire (némi történeti háttérrel illusztrálva a folyamatot), egyes fontos közlekedéspolitikai eseményekre (Duna–Majna–Rajna-csatorna megnyitása és lehetséges hatása, a Duna szerepének felértékelődése), illetve problémákra (déli autópálya), a közlekedési infrastruktúra fejlődésére és közlekedéspolitikánk jellemzőire. Említést tesz az írás a magyar közlekedéspolitikai elötte álló feladatokról, a tömegközlekedés nehézségeiről is csakúgy, mint a távközlési rendszer fejlődéséről, ezáltal a regionális különbségek kibebébedéséről. A regionális megközelítés egyébként, mint a kötet nem egy tanulmányát, ezt az írást is végigkíséri. Végezetül a következő évtizedek távközlésének lehetséges regionális hatásait taglalja a tanulmány.

Említettük már, hogy minden változás, minden átalakulás győzteseket és veszteseket eredményez. Sajnos igen sok esetben a természet, a környezet is a vesztesek közé tartozik. Míg a fejlett gazdaságú és magas életszínvonalú országok megengedhetik maguknak, hogy beruházási, ipartelepítési döntéseiket egyre inkább a környezetvédelem igényei szerint alakítsák, a szegényebb, adóssággal küszködő országok számára gyakran nem mutatkozik más lehetőség, mint a termelés és ezzel a valuta-bevételek minden eszközzel történő növelése. A költségeket pedig igen komoly mértékben csökkenteni lehet, mint ahogy azt a magyar gyakorlat számtalan esetben bebizonyította, a környezetvédelmi beru-

házások elmulasztása révén.

A könyvben két tanulmány foglalkozik közvetlenül a környezeti problémákkal. *Enyedi György* írásában (*Sustainable Regional Development in Hungary;* Fenntartható regionális fejlődés Magyarországon) a környezet állapotának fokozatos romlásáról, annak okairól szól, valamint a fenntartható fejlődés koncepciójának alkalmazhatóságáról és arról, hogy az egyes kormányzati elemek tevékenységét hogyan lehet összehangolni a fenntartható fejlődéssel. Említést tesz az írás a piaci szabályozás előnyeiről az adminisztratív szabályozás ellenében, és kiemeli a magyarországi politikai változások kedvező hatásait a fenntartható fejlődés szempontjából. A cikk a fenntartható regionális fejlődés jellemzőivel, feltételrendszerének megfogalmazásával zárul.

*Fodor István* tanulmányában (*The Economic Dilemmas of Ecological Crisis-Management;* Az ökológiai válságkezelés gazdasági dilemmái) a Kelet-Európát sújtó ökológiai válság kezelésének szükségességéről olvashatunk. Az írás az OTKA és PHARE által támogatott kutatási projekt ismertetése, amely azt vizsgálta, mennyiben felelnek meg a magyar vállalatok a PHARE követelményeinek. A tanulmány részletesen leírja az alanyok kiválasztásának és az értékelésnek a szempontjait, amiáltal akár útmutatóul is szolgálhat későbbi hasonló tanulmányok számára.

Pusztán a régi lebontásával nem teremtjük meg a lehetőségét az új kialakulásnak. Nyilvánvaló, hogy az átalakulásnak magával kell vonnia a megfelelő intézményrendszerek át-, vagy egyáltalán kialakulását. A könyv néhány tanulmánya a

változások intézményi hátterét tanulmányozza.

Ádám Antal írása, amely a *Transformation of the Constitutional Model* (Az alkotmányos modell átalakulása) címet viseli, részletesen tárgyalja az átalakulás jellemző vonásait évtizedekre visszanyúló történelmi hátteret adva, sőt helyenként évszázadokkal ezelőtti politikai eseményekkel támasztva alá mondanivalóját. Elemzi a központi kormányzati szervek rendszerét, külön tárgyalva a köztársasági elnök és a parlament, valamint a köztársasági elnök és a kormány kapcsolatát, rámutat a jelenlegi ellentmondásokra és problémákra. Az Alkotmánybíróság tevékenysége néhány csomópontjának megvilágításával fejeződik be az írás.

A gazdaság megújulásának egyik alapvető feltétele a megfelelő pénzügyi és hitelrendszer kialakulása. Az egyszintű bankrendszer kétszintűvé tételével, a régi bankrendszer elemeivel és funkcióikkal, az egyszintű bankrendszer felbomlásának előzményeivel, az új rendszer szereplőivel és feladataival foglalkozik Lengyel Imre *The Hungarian Banking System in Transition* (A magyar bankrendszer átalakulása) címet viselő tanulmánya.

A változások a társadalom jövője szempontjából talán legfontosabb szférát, az oktatást sem hagyták érintetlenül. A korábbi uniformizált iskolarendszer néhány kísérleti iskolával, sokkal sokrértűbb, sokkal nagyobb választást biztosító szisztémának adja át a helyét. Az oktatásügy változását kíséri figyelemmel Forray R. *Katalin Systemic Change in Educational Policy* (Rendszerváltás az oktatáspolitikában) című írása. Az iskoláztatás általános

kérdéseivel foglalkozik a tanulmány, valamint a múlt és a ma iskolarendszerével, majd a régi, hagyományosnak tekintett iskolai formák újraéledésével. A regionális problémák sem kerültek el a szerző figyelmét, s olvashatunk az iskoláztatás és a demográfiai kérdések kapcsolatáról is. A változások fő trendjeinek vizsgálatával, valamint a problémák és a kilátások felvázolásával zárul a tanulmány.

A könyv címében is szerepel a regionális szerkezet változása. Szinte az összes írás valamilyen formában érinti a regionalizmust, néhány pedig kimondottan ezek tanulmányozásának jegyében íródott. Ilyen tanulmány Nemes Nagy Józsefé is, a *Regional Dimensions of the Hungarian Economic Transformation* (A magyar gazdasági átalakulás regionális dimenziói). Figyelemmel kíséri az írás a gazdaság átalakulásának folyamatát, az elmúlt évek gazdasági változásainak pozitív és negatív tendenciáit. Vizsgálja a cégek alapításának regionális megoszlását, miszerint regionális különbségeket találunk a cégvezetés hatékonyságában is. Az írás külön fejezete foglalkozik ezzel a mutatóval. A cikk a regionális különbségek növekedésének bemutatásával zárul.

A településrendszer is magán viseli a változás jegyeit. Tóth József (*Transformation Tendencies of the Hungarian System of Settlements*; A magyar településrendszer átalakulási tendenciái) a második világháború utáni időszaktól követi nyomon a településrendszer változását évtizedenkénti bontásban. Az időbeni elemzést követően a magyar településhálózat második világháború utáni fejlődésének regionális sajátosságait tárja fel. Mint a kötet számos

írása, *Tóth József* is a jövő lehetséges fejlődési trendjeinek felvázolásával zárul, vizsgálva az egész rendszert befolyásoló változásokat, a rendszer elemeit, valamint a településszerkezeten belüli kölcsönös függőségeket.

Számtalanszor hangoztatott tény, hogy a gazdasági válságból a vállalkozások élénkülésével, az innovációk folyamatos és nagymérvű terjedésével találkozhatunk meg a kiutat. *Horváth Gyula* és *Rechnitzer János* tanulmányai (*Entrepreneurship and Regional Policy in Hungary*; Vállalkozás és a regionális politika Magyarországon, illetve *Innovations and Regional Policy*; Innovációk és regionális politika) e kérdéseknek a regionális politikával való összefüggését vizsgálják.

*Rechnitzer János* cikke az innovációk és a térszerkezet elemzésével, a térségeknek az innovációra való reagálásával, arra való fogékonyságukkal, az innovációk által létrejött térszerkezettel (innovációs, illetve potenciális innovációs zónák, perifériák és depressziós körzetek kialakulásával) foglalkozik. Említést tesz a centrumok és perifériák átalakulásáról csakúgy, mint az innováció-orientált regionális politikával szemben támasztott elvárásokról és az általa alkalmazható eszközökről, intézményekről is.

*Horváth Gyula* a válság regionális dimenzióival indít, néhány válságtényező

vizsgálatával foglalkozik (mint például a munkanélküliség). A gazdasági szervezetrendszer fejlődésével folytatja a cikket, majd rátér a vállalkozásokra, külön fejezetben foglalkozik a politikai rendszerváltást megelőzőekkel, ezt követően az új vállalkozások területi elhelyezkedésével.

A kötet utolsó tanulmányának írója, *Laczkó László* (*New Possibilities and the Constraints of Regional Science*; A regionális tudomány új lehetőségei és korlátai). Az írás a regionális tudomány tartalmát, gyökereit és kezdeteit tárgyalja. Ezt követően a regionális tudomány jelenlegi helyzetét elemzi Magyarországon. Említést tesz a közeljövő kilátásairól is, s végezetül „néhány jó tanáccsal” lát el bennünket a regionális tudomány megújítása és megerősítése érdekében. E tanulmány adja a kötet zárszavát, talán nem véletlenül.

Összességében a könyv tartalmas, sokrétű és mindenképpen széles érdeklődésre tarthat számot. Igen szemléletesen mutatja be az ország egyes régiói közti különbségeket, a Magyarországon belüli nyugat–kelet, észak–dél és részben az északnyugat–délkelet dichotómiát.

A cikkek többsége jól használható térképeket, illetve táblázatokat tartalmaz, amelyek a nem szakemberek számára is könnyen befogadhatók, hasznos információk hordozói.

Raffay Zoltán